

Резюме

Стаття присвячена вивченню діалектичного зв'язку між категоріями «форма», «зміст» та «сутність» держави в контексті вивчення самого поняття «форма держави». У статті автор, зокрема, наголошує на тому, що вказані категорії необхідно розглядати в поєднанні юридичного та філософського напрямків знань, оскільки саме в результаті такого поєднання можливо повною мірою визначити феномен форми держави.

Ключові слова: форма держави, зміст держави, сутність держави, елементи форми держави.

Резюме

Статья посвящена изучению диалектической связи между категориями «форма», «содержание» и «сущность» государства в контексте изучения самого понятия «форма государства». У статье автор, в частности, акцентирует внимание на том, что указанные категории необходимо рассматривать в совокупности юридического и философского направлений знаний, поскольку именно в результате этого соединения можно наиболее полно дать определение феномену формы государства.

Ключевые слова: форма государства, содержание государства, сущность государства, элементы формы государства.

Summary

The article is dedicated to the research of dialectical connection between such categories as «form», «content» and «essence» of state in the context of studying the concept «form of state». The author of the article emphasizes that it is necessary to analyze above mentioned categories in both legal and philosophical directions of knowledge, because only such type of research can help to make a proper definition of the phenomenon of the form of state.

Key words: form of state, content of state, essence of state, elements of the form of state.

Отримано 21.06.2010

В. В. ГОРЛЕНКО

Віктор Вікторович Горленко, аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

**ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Відповідно до статті 1 *Конституції України* Україна є демократичною правовою державою¹. Проте, фактично на сьогоднішній день Україна не є такою державою. Це пов'язано насамперед із тим, що у нашій державі ще й досі не створено громадянське суспільство. Адже, як відомо, одним із чотирьох рівнів, на яких має відбуватися зміцнення демократії, крім ідеології, інституцій та культури, є громадянське суспільство².

Причина такого стану речей полягає у відсутності досвіду існування громадянського суспільства або хоча б спроб його створення впродовж багатьох століть існування Української держави.

Так, у теорії українського радянського права громадянське суспільство майже не розглядалось, а якщо і розглядалось, то тільки з позиції критики та скептицизму³. Наприклад, Українська радянська енциклопедія навіть не містить визначення поняття «громадянське суспільство». Отже, державна політика тоталітарної Радянської України не допускала будь-яких проявів консолідації громадськості з метою захисту своїх прав.

Нова Україна початку ХХІ століття чітко поставила завдання на побудову демократичної держави, а отже і українського громадянського суспільства. У зв'язку із цим, питання впливу держави на його формування є доволі актуальним.

Метою цього дослідження є з'ясування проблем, які виникають при побудові громадянського суспільства в Україні, та пошук можливих правових шляхів їх вирішення.

Проблеми формування громадянського суспільства досліджували такі відомі українські та зарубіжні вчені як: Т. Гоббс, І. Берлін, А. Карась, Б. Кістяківський, Д. Кола, М. Кризан, Ж. Руссо, Ф. Фукуяма. У своїх працях зазначені науковці та філософи торкаються питань взаємозв'язку суспільства та держави, а також ролі держави у побудові громадянського суспільства.

Насамперед необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під поняттям «громадянське суспільство», і закріпити його законодавчо, адже в українському законодавстві досі немає положень про нього. Існує лише *Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.200 р. № 1035-р.*, якої явно не достатньо для побудови такого важливого інституту. Варто зауважити, що в наукових колах немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Значення цього терміна характеризується крайньою неоднозначністю, різноманітністю тлумачень та змінності в залежності від часу та умов життя. Так, мислителі Відродження і Просвітництва такі, як

Т. Гоббс, розглядали громадянське суспільство як «союз індивідуальностей», у якому його члени набувають високих людських якостей. Ж. Руссо називав громадянським суспільство, в якому громадяни користуються своїми правами безпосередньо, не через представницькі інститути. Серед сучасних західноєвропейських дослідників проблем громадянського суспільства, також немає однозначності щодо тлумачення зазначеного терміна. Наприклад, для Д. Коли воно є синонімом політичного суспільства, а М. Кризан протиставляє громадянське суспільство як сферу неофіційної активності громадян політичному суспільству як сфері офіційності⁴.

Деякі українські філософи права під громадянським суспільством розуміють сучасне розвинуте суспільство, в центрі якого є людина-громадянин, свобода й права якої забезпечені ефективними соціальними механізмами⁵. Інші ж вважають, що громадянське суспільство – це суспільство з високим рівнем економічної, соціальної, політичної культури і моральних властивостей, яке утворює розвинуті правові відносини⁶.

Загалом, специфіка громадянського суспільства полягає у виконанні ним таких функцій: самоорганізованого громадського механізму для вирішення суспільних справ; противаги владним структурам, головної перешкоди проти можливих спроб узурпації влади; засобу соціалізації, що зменшує відчуженість індивідів та орієнтує їх на «суспільно корисні справи»; сприятливого суспільного середовища для поширення громадської політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру.

Таким чином, громадянське суспільство – це такий економіко-правовий і політичний стан суспільства, який гарантує рівноправність громадян, забезпечення і захист їхніх права і свобод, а також має незалежність від держави, проте співпрацює з нею заради суспільного блага.

Як вже зазначалося вище, в Україні відсутній закон, який би врегулював місце громадянського суспільства в Україні і визначив основні шляхи і напрями його побудови. З метою подолання цієї прогалини, на думку автора, доцільно розробити і прийняти *Закон України «Про громадянське суспільство в Україні»*, в якому і закріпити вищезгадане визначення.

Проблеми формування громадянського суспільства в Україні полягають у тому, що в радянський період всі сили державної машини були спрямовані на формування масового суспільства, в якому культивувався культ «людини маси», характерною ознакою якого є погляд на людину як на «гвинтик» у пропагандистській державній машині. Такий підхід був пов'язаний із побудовою в Радянській Україні тоталітарної держави.

Ще одним чинником, який стримує розвиток українського громадянського суспільства, є патерналізм, суть якого полягає в перешкоджанні самоактуалізації особи і закликає очікувати все від держави. Як зазначає І. Берлін у своїй праці «Чотири есе про свободу», патерналізм ображає уявлення про особу, як про розумну істоту, що вирішила вести своє життя відповідно до своїх власних намірів⁷.

Як зазначав великий український філософ Б. Кістяківський, «органи державної влади бувають справді пов'язані законом лише тоді, коли їм протистоять громадяни, наділені суб'єктивними громадянськими правами. Тільки маючи справу з уповноваженими особами, котрі можуть виставляти правові вимоги до самої держави, державна влада виявляється змушеною незмінно додержувати законів»⁸. В англійській правовій школі панує думка, що громадянське суспільство здійснює вплив на розрізнені простори, осіб та інші інституційні форми, шляхом змін на рівні їх формування, самоврядування і можливостей. Громадянські суспільства часто складаються з: благодійних, неурядових організацій, територіальних громад, жіночих організацій, релігійних організацій, професійних спілок, торгових союзів, груп самопомогі, соціальних рухів, бізнес-асоціацій, адвокатських об'єднань і груп⁹. Тому, Українська держава на сучасному етапі свого розвитку як ніколи заінтересована в побудові українського громадянського суспільства.

Громадянське суспільство має ряд ознак, які співвідносять його із державою. Серед них слід виділити такі основні:

- громадянське суспільство не включає державу, а розвивається самостійно;
- громадянське суспільство складається із суб'єктів – вільних і рівноправних громадян і об'єднань, що добровільно сформувалися і знаходяться у відносинах конкуренції і солідарності;
- громадянське суспільство має певний пріоритет перед державою, проте заінтересоване в добробуті держави і сприяє її розвитку;
- громадянське суспільство справляє вплив на створення і функціонування державних органів у власних інтересах;
- громадянське суспільство має право вимагати від держави захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, не допускаючи її втручання в їх приватні інтереси;
- громадянське суспільство формує право, що формулюється державою в законах та інших нормативно-правових актах, гарантує і захищає її від порушень із боку будь-кого. Усі потреби громадянського суспільства реалізуються за допомогою волі держави, вираженої у формі правового акта;
- громадянське суспільство розвивається і взаємодіє з державою в межах права, котре виступає як рівний і справедливий масштаб свободи та справедливості, а не як спосіб нав'язування державної волі.

На основі вищезгаданих ознак можна сформулювати три підходи до співвідношення громадянського суспільства і держави.

1. Держава і громадянське суспільство – збіжні соціальні системи.
2. Держава і громадянське суспільство – різні соціальні системи, первинною (провідною) є держава, що контролює громадянське суспільство.

3. Держава і громадянське суспільство – різні соціальні системи, держава виконує службу (підпорядковану) роль щодо громадянського суспільства.

Отже, держава і громадянське суспільство не можуть існувати окремо і повинні взаємодіяти між собою. Тому наша держава має здійснити ряд внутрішніх перебудов в економіці, державному управлінні та суспільній свідомості загалом.

У першу чергу слід позбавитись негативного спадку минулого і виокремити людину із маси шляхом демократизації суспільства і сприянню розвитку демократичних процесів. Держава має виробити заходи, які сприятимуть цьому.

Необхідно враховувати також і вплив економічних чинників. Так, у західноєвропейських країнах, які мають високий рівень розвитку громадянського суспільства, середній клас становить 70 %. В Україні ж середній клас перебуває лише на етапі його формування. Через це, держава має розробити *Стратегію формування середнього класу і малого бізнесу в Україні*.

Як вже зазначалося раніше, слід розробити проект Закону України «Про громадянське суспільство в Україні», в якому сформулювати державну політику стосовно громадянського суспільства та його правовий статус, а після прийняття на його основі підготувати *План формування українського громадянського суспільства*, який має бути схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України.

У багатьох іноземних державах діють установи, завданням яких є сприяння удосконаленню громадянського суспільства. Наприклад, у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії при Лондонській школі економіки діє Центр громадянського суспільства. Враховуючи практику іноземних держав, в Україні доцільно створити науково-дослідний інститут, завданням якого буде розробка та впровадження ідей громадянського суспільства на теренах України. До створення організації мають долучитися провідні українські та іноземні правознавці і філософи.

Отже, на основі зазначеного, можна зробити висновок, що держава і громадянське суспільство є взаємопов'язаними між собою. На сучасному історичному етапі Українська держава має підходити до формування громадянського суспільства з огляду на специфічні риси українського менталітету. На законодавчому рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав і свобод людини.

¹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Фукуяма Ф. Примат культури. – Ї. – 2000. – № 21. – С. 49-51.

³ Громадянське суспільство як здійснення свободи: центральносхідноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів: Львівський Національний університет імені Івана Франка, 1999. – 384 с. – С. 255.

⁴ Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с. – С. 264.

⁵ Громадянське суспільство як здійснення свободи: центральносхідноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів: Львівський Національний університет імені Івана Франка, 1999. – 384 с. – С. 294.

⁶ Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с. – С. 271.

⁷ Берлін І. Чотири есе про свободу. – К., 1994. – С. 155.

⁸ Кістяківський Б. Держава і особистість // Кістяківський Б. Вибране. – К.: Абрис, 1996. – С. 230.

⁹ What is civil society? – Center for Civil Society, London School of Economics, – London, 2006. – P. 2.

Резюме

У статті «Вплив держави на формування українського громадянського суспільства» висвітлюються основні проблемні питання, які постають перед Українським народом і державою на шляху побудови громадянського суспільства, а також наводяться шляхи їх вирішення. Зокрема, пропонується: розробити і прийняти нормативно-правові акти, які б закріплювали статус громадянського суспільства та його взаємодію із державою; створити науково-дослідний інститут, який буде займатися питаннями впровадження ідей громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські організації, суспільство, держава.

Резюме

В статье «Влияние государства на формирование украинского гражданского общества» освещаются основные проблемные вопросы, которые появляются перед Украинским народом и государством на пути построения гражданского общества, а также приводятся пути их решения. В частности, предлагается: разработать и принять нормативно-правовые акты, которые бы закрепили статус гражданского общества и его взаимодействие с государством; создать научно-исследовательский институт, который будет заниматься вопросами внедрения идей гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, общественные организации, общество.

Summary

Article «Influence of state on form of Ukrainian civil society» coverages basic problems questions form of Ukrainian civil society. In article produces proposal of determination this problems. Specifically, proposes: elaborate and adopt standard acts on status of civil society and it relationship with state; scientific institute for civil society must be establish in Ukraine.

Key words: civil organization, civil society, society, state.

Отримано 2.06.2010